

A JAVÍTÁSKEZDEMÉNYEZÉS HELYE ÉS A JAVÍTÁSI MŰVELETEK A MAGYARBAN

Németh Zsuzsanna

Bevezetés¹

A spontán beszéd szerkezetének kutatása az elmúlt évtizedekben rávilágított arra, hogy a társalgások konstrukciói nem tekinthetők rögzített, állandó objektumoknak. Ennek oka az, hogy a beszélt nyelvhasználat az írottal ellentétben valós időben zajlik, egy olyan online folyamat, melynek során a megnyilatkozás sohasem rögzített, hanem folyamatosan formálódik, alakul az interakcióban (Hopper 1988, 1998, Lindström 2008, Auer 2009). Mindezek fontos következménye, hogy a beszélőnek a társalgás során számos olyan problémával kell szembenéznie, amelyeket folyamatosan kezelnie kell az interakció sikerességének érdekében (Birkner et al. 2010: 3). Azokat az eljárásokat, amelyek a spontán társalgások produkciójának, észlelésének vagy megértésének során felmerülő problémák kezelésére szolgálnak, javításnak nevezzük (Schegloff et al. 1977). A javítási mechanizmus nem homogén, hanem különböző részekből tevődik össze, azok szervezett együttese (Schegloff et al. 1977, Schegloff 1997, 2000). Három komponense van: a javított szegmentum (*repaired segment*), ami a javítandót (*repairable*) tartalmazza, a javításkezdeményezés (*repair initiation*) és a javító szegmentum (*repairing segment*) (Rieger 2003: 48).

(1) (SZTEPSZI1: 613)²

K: *csak ez abba más mint a többi szerintem hogy ne- ő mehetsz énekesként is*³

↓ ↓ ↓
A B C

A: javított szegmentum, B: javításkezdeményezés, C: javító szegmentum

¹ Köszönettel tartozom a lektornak és Németh T. Enikőnek értékes megjegyzéseikért, az SZTE Pszichológiai Intézetének, hogy a felvételek elkészítését és elemzését lehetővé tették, Orosz Gábornak a kódolásban nyújtott segítségéért, valamint Gósy Máriának, hogy rendelkezéseimre bocsátotta a BEA spontánbeszéd-adatbázis nyolc beszélgetését.

² A tanulmány magyar példái 10 beszélgetésből származnak, melyekből 2 az SZTE Pszichológiai Intézetének Mérei Ferenc Viselkedéselemző Laboratóriumában készült (a továbbiakban az innen származó példákat az SZTEPSZI1, illetve SZTEPSZI2 kóddal jelölöm), 8 beszélgetés pedig a BEA spontánbeszéd-adatbázis részét képezi (Gósy 2008), ezeket a bea001, bea002 stb. kezdetű kódokkal jelölöm. A korpusz részletes bemutatását lásd a 3. pont alatt.

³ Az átírási konvenciókat lásd a Függelékben.

A javítandó, más néven problémaforrás (*trouble source*) (Schegloff et al. 1977: 363) nem mindig jelenik meg a felszínen, de jelenléte a javításkezdeményezés és a javító szegmentum felszíni jelenlétéből kikövetkeztethető (Rieger 2003: 48, vö. Schegloff et al. 1977: 363). A (2) példában látható, hogy a javított szegmentum akkor is beazonosítható, amikor a javítandó nem jelenik meg benne.

(2) (SZTEPSZI1: 614)

K: **mo- mondjad**

↓ ↓ ↓
A B C

A javításkezdeményezés állhat egy megszakításból (*cut-off*), egy kitöltőelemből (filler) vagy ezek kombinációjából, de az is előfordulhat, hogy nem észlelhető (Rieger 2003: 48). Az (1) példában egy megszakítás és egy kitöltőelem alkotta a javításkezdeményezést, a (2) példában pedig egy megszakítás. A (3) példában a javításkezdeményezés nem jelenik meg a felszínen.⁴

(3) (SZTEPSZI1: 619)

A: **ők ők** így zenélnek a zenekarba

↓ ↓
A C

Dolgozatomban a javításkezdeményezés helyét vizsgálom spontán, magyar nyelvű konverzációkban az ismétlés és a csere javítási műveletében. Azok az eddigi nemzetközi kutatások, amelyek az ismétlést és a cserét mint az azonos fordulóban megvalósuló önkezdeményezett önjavítás eszközeit vizsgálták a konverzációelemzés módszereivel, e javítási műveletek működésének leírását elsősorban a grammatika és a javítás viszonyának megvilágítására használták. Közülük néhányan (Fox et al. 1996, Rieger 2003, Lerch 2007, Fox et al. 2009, Fox et al. 2010) több különböző morfoszintaktikai szerkezetű nyelvet vetettek össze ebből a szempontból. E vizsgálatok közös megállapítása, hogy a javítási mechanizmus univerzális mintázatokon alapul még akkor is, ha a nyelvspecifikus jellemzők időnként elfedik e mintázatot (Fox et al. 2009), amikor az egyes nyelvek szintaxisa befolyásolja a társalgás során felmerülő

⁴ A (3) példában sem a javításkezdeményezés, sem a javítandó nem jelenik meg a felszínen. Ez az eset az ismétlésekre jellemző, és ilyenkor egyedül a javító szegmentum utal a javítás tényére, amely mindig az ismétlés második eleme. Az ismétlés első eleme, noha a javítandó nem jelenik meg benne, javított szegmentumnak minősül. Hogy az ismétlés miért tekinthető javításnak, lásd az 1.2. alatt.

interakciós célok megvalósulásának módját. Tanulmányommal ezt a nézetet kívánom erősíteni. Céлом a javításkezdemenyezés helyének vizsgálatán keresztül annak feltárása, hogy az ismétlés és a csere interakciós funkciói és a magyar nyelv morfoszintaktikai szerkezete hatnak-e egymásra, és ha igen, milyen jellegű ez az összefüggés. A javításkezdemenyezés helyét a konverzációelemzés szakirodalmában már több nyelvben is vizsgálták,⁵ ezekhez igazodva a kérdést négy változó segítségével közelítem meg: a javítási művelet típusa (ismétlés vagy csere), a javított szegmentum hossza (egy-, két-, illetve többszótagú⁶ szó), a javított szegmentum szintaktikai osztálya (tartalmas vagy funkciószó), valamint a javításkezdemenyezés helye (a javított szegmentum felismerhető befejezettsége előtt vagy után történik-e a javításkezdemenyezés). Kiinduló hipotézisem a következő: a vizsgált változóknak a korpuszban várható értékeit két tényező összjátéka határozza meg: a javítási műveletek interakciós funkciói és a magyar morfoszintaktikai szerkezete. E feltevés mögött az a nézet húzódik, hogy a javítási mechanizmus nem véletlenszerűen jön létre, hanem a beszélő interakciós céljait szolgálja. Emögött pedig a konverzációelemzés társalgásfogalma áll, miszerint a beszélgetés mindenkor egy interakcióba ágyazott, strukturálisan szervezett folyamat (*talk-in-interaction*), melynek során a beszélgetőpartnerek szituációkat hoznak létre (vö. Iványi 2001). Az interakciót a partnerek között létrejövő aktu-sok sorozataként értelmezem (Schegloff 2007: 251).

A tanulmány felépítése a következő: az 1. részben áttekintem a legfontosabb fogalmakat. Ezután ismertetem a korpusz adatait és az adatgyűjtés módszereit (2. rész), majd a javításkezdemenyezés helyére vonatkozó eddigi eredményeket (3. rész). A 4. részben bemutatom a javításkezdemenyezés néhány aspektusát a magyarban, ennek segítségével bevezetem az újraindítás fogalmát, hogy aztán mindezek alapján az 5. részben felvázolhassam a javítási műveletek között feltételezett preferenciahierarchia-modell alapjait. Az utolsó részben összegzem munkám eredményeit.

1. Fogalmak

1.1. Azonos fordulóban megvalósuló önkezdemenyezett önjavítás

A beszélő által kezdemenyezett, azonos fordulóban végrehajtott önjavítás a javítás leggyakoribb, preferált típusa (Schegloff et al. 1977). Azok a javítási stratégiák tartoznak ide, amelyekben a javított szegmentum, a javításkezdemeny-

---

⁵ E vizsgálatok eredményeit lásd a 3. pont alatt.

⁶ Többszótagú szó alatt a három vagy annál több szótagból álló szavakat értem.

ményezés és a javító szegmentum is ugyanabban a fordulóban található, vagyis mindhárom komponenst ugyanaz a beszélő hozza létre (Rieger 2003: 48) (vö. (4)). Gósy (2004) a javítást a megakadásjelenségek⁷ korrekciójának tekinti.

(4) (bea002f002: 76)

B: *azér a mai autók **azok már azok már** vezetve vannak*

1.2. Javítási műveletek

Rieger (2003) javításnak tekinti a következő jelenségeket: hibajavítás, szókeresés, hezitációs szünet, szünetkitöltők használata, azonnali lexikális változtatás, téves kezdés, azonnali ismétlés. A felsorolás két szempontból is magyarázatot igényel. Egyrészt fontos megjegyezni, hogy nem minden javítás hibajavítás. A hibajavítás (*error correction*) csupán a javítás (*repair*) egy altípusa, amely arra szolgál, hogy a beszélő egy téves nyelvi egységet a korrekt formával helyettesítsen (Schegloff et al. 1977).

(5) (bea002f002: 72)

B: *ez **tizen(.)három tizenöt** éve volt*

Másrészt az azonnali ismétlés is a kategóriák között szerepel (a hibajavítással egy szinten), ami azt jelenti, hogy javításnak számít, de nem hibajavításnak. Ez pedig a javítás mint átfogó terminus használatát tekintve is nagyon fontos üzenettel bír: a probléma kezelése nemcsak a felszínen megjelenő problémák kezelését jelenti, hanem minden olyan beszélői stratégiát, amely megszakítja a folyamatban levő forduló progresszivitását. Az ismétlés ugyanazon kvázi-lexikális vagy lexikális elem(ek) egymást követő használata (Rieger 2003: 51), így a beszélő időnyerési stratégiaként olyan problémák kezelésénél alkalmazhatja, amelyek a soron következő egység tervezési idejének meghosszabbítását igénylik, vagy amikor a soron következő beszélőváltásra alkalmas hely elhalasztására van szükség (Rieger 2003)⁸ (6. példa). Az ismétlés további interakciós funkciója lehet a tekintetkérés (Goodwin 1981) és az átfedéskezelés (Schegloff 1987), utóbbira a (7)-ben láthatunk példát.

(6) (bea002f002: 83)

C: *de ez a szervofék **ez ez** nem veszélyes*

---

⁷ A megakadásjelenség a spontán beszéd artikulációs, illetve percepciósi folyamatosságát megakasztó különféle jelenségek összefoglaló neve (Gósy 2004: 7).

⁸ Ezekben az esetekben tekinthető az ismétlés önjavításnak (Rieger 2003: 47).

(7) (bea008f006: 519)

A: *mert (.) mert az marhára el- elszigeteli a : a az anyát*

B: [*pont erről beszélek*

Rieger (2003) fenti osztályozásán kívül más kísérletek is történtek a javítás altípusainak megállapítására. Schegloff et al. (1977) négy önjavítási funkciót különít el, a szókeresést, a szócserét, a személyreferencia-javítást, valamint a következő beszélő kiválasztásának javítását. Fox–Jasperson (1995) hét önjavítási típust határoz meg, melyek a következő javítási műveletek kombinációjából jönnek létre: ismétlés, csere, beszúrás, törlés. Vegyük észre, hogy mind Schegloff et al. (1977), mind Fox–Jasperson (1995) (és Fox et al. 2009 is) az ismétlést és a cserét javítási műveletnek tekintik, melyek a javítási mechanizmusban vesznek részt. Ez azt jelenti, hogy az ismétlés és a csere önmagukban nem tartoznak az önjavítás altípusai közé, de lehetnek azok komponensei. Noha Rieger (2003) definíciójában az azonnali lexikális változtatás, valamint az azonnali ismétlés a javítási jelenségek között szerepel, ezek nem lehetnek azonosak a javítási műveletként értelmezett cserével, illetve ismétléssel, hiszen az ugyanezen szinten felsorolt hibajavítás is megvalósulhat a csere műveletével. A csere ugyanis valamely kvázilexikális vagy lexikális elem(sor) más kvázilexikális vagy lexikális elemmel (elemsorral) való olyan helyettesítése, amikor a javított és a javító szegmentum szintaktikai osztálya azonos.⁹

(8) (bea002f002: 103)

A: *és még hát a lámpánál lefordu- fulladt*

Ezért a Rieger-féle azonnali lexikális változtatást, valamint azonnali ismétlést olyan javítási jelenségeknek kell tekintenünk, amelyek a csere, illetve az ismétlés műveletével valósulnak meg. Ezt az értelmezést alátámasztja, hogy Rieger ugyanebben a tanulmányában a cserét és az ismétlést javítási műveletként (*repair operation*) is említi. Jelen tanulmány az ismétlést és a cserét szintén javítási műveletekként értelmezi, melyek akár más műveletekkel együtt is létrehozhatják a javítási jelenséget. A javítási művelet tehát a javítás minimális egysége. Egyszerű javításról beszélünk akkor, ha a javításban csupán egy javítási művelet vesz részt.

---

⁹ A csere leggyakoribb interakciós funkciója azoknak a problémáknak a kezelése, amelyek egy szándékolatlan elem, illetve egy szándékolatlan artikuláció következtében jönnek létre (részletebben lásd Németh 2012: 162).

1.3. A javításkezdeményezés helye

A javításkezdeményezés pontos helyének kérdését először Schegloff (1979) érintette. Rámutatott arra, hogy a javításkezdeményezés tipikusan közvetlenül a javított egység kezdete után vagy vége előtt történik, egy szó esetében például az első hang után vagy az utolsó hang előtt. Az első releváns tartomány az első hang felismerhetőségétől az első hang befejezéséig tart (9), a második releváns tartomány pedig közvetlenül az utolsó hang artikulációja előtt kezdődik, és közvetlenül az utolsó hang befejezése előtt ér véget (10). A rövidebb szavaknál gondot jelenthet a két tartomány elkülönítése, valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy Fox et al. (2009) bevezették a 'felismerhető befejezettség' (*recognizable completion*) fogalmát. Azok a javításkezdeményezések történnek a szó felismerhető befejezettségénél, amelyeket a szó utolsó hangjában vagy közvetlenül az utolsó hangja után hajt végre a beszélő (Fox et al. 2009: 71).¹⁰ Minden más javításkezdeményezés a szó felismerhető befejezettsége előtt történik, így a két tartomány világosan elkülönül egymástól. A (11) és (9) példában a szó felismerhető befejezettsége előtt, a (12) és (10) példában a szó felismerhető befejezettsége után kezdeményezi a beszélő a javítást.

(9) (bea004f003: 211)

B: *nahát akkor majd ehhez had- hadd tegyek hozzá némi **gy- győri** emléket is*

(10) (SZTEPSZI2: 756)

C: *most így gondolkodom **hogy- hogy** ki*

(11) (bea003n001: 185)

A: *ö: és tényleg és még a: az jutott így közbe **esz- eszembe** a karácsonyról*

(12) (bea005f004: 257)

B: *mókás jelmezekbe öltöztünk és és egymást (.) licitáltuk túl (.) különböző (.) extrém (.) formákkal*

---

¹⁰ A terminusban a *felismerhetőség* nem a szó felismerhetőségére utal, hanem a szó befejezettségének felismerhetőségére. Amikor tehát a beszélő a szó felismerhető befejezettségénél hajt végre javításkezdeményezést, célja nem a szó felismertetése (bár kísérőjelenségként nagy valószínűséggel ez is megtörténik), hanem a szó befejezettségének felismertetése, vagyis azt sugallja a hallgatónak, hogy a szó artikulációja befejeződött. A tanulmány nemcsak itt, hanem a javítási műveletek interakciós funkcióinak tárgyalásakor is a beszélő perspektíváját veszi alapul.

2. A korpusz bemutatása és az adatgyűjtés módja

Az elemzés egy összesen 145' 4" terjedelmű korpuszon készült, mely 10 db 3 fős, egyenként kb. 15 perces hétköznapi, baráti jellegű magyar nyelvű konverzációt tartalmaz. A felvételek mindegyike kísérleti körülmények között készült összesen 17 felnőtt résztvevővel, akik között 11 nő és 6 férfi található. A korpusz 8 beszélgetése a BEA spontánbeszéd-adatbázisból származik (Gósy 2008), 2 pedig az SZTE Pszichológiai Intézetének Mérei Ferenc Viselkedéselemző Laboratóriumában készült.

Az adatgyűjtést Fox et al. (2009) módszeréhez hasonlóan azokra az azonos fordulóban kezdeményezett önjavításokra szűkítettem, amelyeknél tiszta szintaktikai kapcsolat volt a problémaforrást (a javítandót) tartalmazó javított szegmentum és a javító szegmentum között:

(13) (bea003n001: 152)

C: *és akkor már utána így együtt vo- vándoroltunk*

Ez azt jelenti, hogy azok az esetek, amelyeknél a beszélő elkezdett egy fordulókonstruációs egységet,¹¹ megszakította azt, majd egy új fordulókonstruációs egységet indított (vagyis a törlés javítási műveletét hajtotta végre), kimaradtak a felhasznált adatok közül. Azért szükséges említést tenni ezekről a jelenségekről, mert nagyon hasonlítanak a csere műveletére, míg azonban cserénél a javított és a javító szegmentum szintaktikai osztálya meg kell, hogy egyezzen, a törlés javítási műveleténél nem kritérium, hogy a javított szegmentum utolsó lexikális eleme és a javító szegmentum első lexikális eleme azonos szintaktikai osztályba tartozzon.¹² A következő példában tehát nem csere, hanem törlés történik (csupán a javított szegmentum utolsó elemét, a javításkezdeményezést és a javító szegmentum első elemét láthatjuk megvastagítva):

(14) (bea002f002: 108)

B: *hogy annak hogy lenne ér- rö- **ren- tehát** hogy lenne könnyebb megtanulni*

Tovább szűkítve az adatgyűjtést, csupán az egyszerű ismétléseket és az egyszerű cseréket vontam be a vizsgálatba. Egyszerű ismétlésről, illetve egyszerű cseréről akkor beszélünk, ha az adott javításban az ismétlés, illetve a csere

¹¹ A fordulókonstruációs egység az a minimális egység, amely egy fordulót alkothat (Sacks et al. 1974).

¹² A két javítási művelet közti hasonlóság annak ellenére áll fenn, hogy a cserénél nem a javított szegmentum utolsó és a javító szegmentum első elemének kell ugyanazon szintaktikai osztályba tartoznia, hanem a teljes javított és javító szegmentumnak.

javítási műveletén kívül semmilyen más művelet nem vesz részt (Fox et al. 2009). A (15) példában egy egyszerű ismétlést, a (16) példában pedig egy egyszerű cserét láthatunk.

(15) (bea002f002: 126)

B: *sokkal inkább meghatározó a többi autósnak a a viselkedésmódja*
(16) (SZTEPSZ11: 661)

A: *hát mennyi hány évet voltam ott asszem négyet vagy ötöt*

Az egyszerű ismétlések közül csak azokat vettem figyelembe, amelyek nem a mondandó nyomatékosítását szolgálták, továbbá nem a forduló folytatásának eszközei voltak a beszédpartner közbelépése esetén. Utóbbi esetben a beszédpartner kezdeményezte a javítást, tehát külkezdeményezett önjavítás történt (7. példa).¹³

3. A javításkezdeményezés helye az eddig vizsgált nyelvekben

3.1. A javításkezdeményezés helye és a javítási műveletek interakciós funkciói

Noha a javításkezdeményezés helyének problematikájára többen is kitértek az azonos fordulóban megvalósuló önjavítás szakirodalmában (Schegloff 1979, Jaspersen 1998), Fox és munkatársai voltak az elsők, akik több nyelvre kiterjedő összehasonlító vizsgálatot végeztek a kérdéskörben (Fox et al. 2009). A tanulmány hét nyelvben (mandarin, indonéz, sochiapam chinantec¹⁴, finn, bikol¹⁵, angol, japán) három változót vizsgált, a javításkezdeményezés helyét (a szó felismerhető befejezettsége előtt vagy után), a javítási művelet típusát (ismétlés vagy csere), valamint a szóhosszt (egyszótagú, kétszótagú, illetve többszótagú-e a szó, amelyben a javítás történik). A vizsgálat a nyelvspecifikus jellemzők helyett a közös mintázatokra helyezte a hangsúlyt, célja annak feltárása volt, hogy a fenti változók között megállapíthatók-e univerzális vagy univerzálisnak ígérkező összefüggések.

---

¹³ Ez nem jelenti azt, hogy azok az ismétlések, amelyek arra szolgálnak, hogy a beszélő magánál tartsa a szót, soha nem tekinthetők önkezdeményezett önjavításnak. Ennek az a feltétele, hogy a beszélő célja a lehetséges váltásreleváns hely elhalasztása legyen (Rieger 2003: 51).

¹⁴ A sochiapam chinantec az oto-mangue nyelvcsaládhoz tartozó tonális nyelv, a mexikói Oaxaca területén beszélik. Szórendjében az ige elöl található, prepozíciókat használ, monomorfemikus, a szavak többnyire egyszótagúak. Minimális derivációs és inflexiós morfológia jellemzi (Fox et al. 2009).

¹⁵ A bikolt a Fülöp-szigeteken beszélik, az ausztronéz nyelvcsaládhoz tartozik. Szórendjében az ige elöl található, prepozíciókat használ. A tartalmas szavak többszótagúak és több morfémából állnak (Fox et al. 2009).

Jasperson (1998) megállapításai alapján Fox és szerzőtársai azt feltételezték, hogy a szó felismerhető befejezettsége előtti javításkezdeményezés olyan javításokhoz fog kapcsolódni, amelyek a megelőző beszédrészre irányulnak, vagyis retrospektív orientáció jellemzi őket. A felismerhető befejezettség utáni javításkezdeményezést ezzel szemben olyan javítások esetében várták, amelyek a következő beszédrészre irányulnak, például halasztó szerepűek. Ezek alapján azt a hipotézist állították föl, hogy az ismétlésre inkább késői, a cserére pedig korai javításkezdeményezés lesz jellemző (Fox et al. 2009: 74). Feltételezésüket azzal indokolták, hogy az ismétlés legtöbb funkciója halasztó jellegű (a soron következő egység elhalasztása szókeresés (Jefferson 1974), tekintetkérés (Goodwin 1981) vagy átfedéskezelés (Schegloff 1987) következtében); a cserénél pedig a javított szegmentumért való felelősségvállalási szándék hiánya fog korai javításkezdeményezést eredményezni (Fox et al. 2009: 80).

Ha számba vesszük a cserének az eddigi szakirodalomban leírt interakciós funkcióit, láthatjuk, hogy bár a javítástípus valamennyi esetben retrospektív orientációt hordoz (vö. Fox et al. 2009: 74), nem minden interakciós funkciója támogatja a szó felismerhető befejezettsége előtti javításkezdeményezést. A csere javításkezdeményezési helye ugyan általában összefüggésbe hozható azzal, hogy a beszélő vállalni kívánja-e a felelősséget a javított szegmentumért, ez azonban nem feltétlenül jelenti a felelősségvállalási szándék hiányát. Előfordulhat, hogy a beszélő vállalni kívánja a felelősséget a javított szegmentumért (Fox et al. 2009: 102). Ez az eset a felismerhető befejezettség utáni javításkezdeményezést támogatja, és az ilyen javításoknál a javított szegmentum lehet szándékolt. Ez azt jelenti, hogy a beszélő nemcsak a javító szegmentumban szereplő szót, hanem a javított szegmentumban szereplőt is teljes egészében közölni kívánja a hallgatóval. A cserének itt egyedi interakciós funkciója van, amelyet csak az adott beszédhelyzet alapján lehet jellemezni. Igen ritka eset, korpuszunkban nem fordult elő.¹⁶ Ennek ellenére a csere leggyakoribb interakciós funkciói (kezelni egy szándékolatlan elem, illetve egy szándékolatlan artikuláció következtében keletkezett problémát) általában a felelősségvállalási szándék hiányával hozhatók összefüggésbe,

¹⁶ Még egy eset van, amikor a javított szegmentum szándékolt, ez azonban szintén a felismerhető befejezettség előtti javításkezdeményezést támogatja. Jefferson (1974) írja le azt az interakciós szituációt, amikor a csere javítási műveleténél a beszélő éppen annyit produkál egy szóból, hogy az már felismerhető legyen, de ne kelljen érte felelősséget vállalnia, vagyis ne történjen meg a szó teljes produkciója (Jefferson 1974: 193). Ez azt jelenti, hogy a beszélőnek a szó felismertetése a célja, és nem a szó *befejezettségének* a felismertetése. Éppen az utóbbit kívánja elkerülni, hiszen ez teszi lehetővé számára, hogy ne kelljen vállalnia a felelősséget a javított szegmentumért, miközben azt mégis közli a hallgatóval.

így a korai javításkezdeményezést támogatják. A javításkezdeményezés helye tehát valóban a javított szegmentumért való felelősségvállalási szándék meglétének, illetve hiányának függvénye a csere esetében (vö. Fox et al. 2009: 80).

Fox és szerzőtársai (2009) a javítási művelet típusa és a javításkezdeményezés helye szempontjából a logikailag lehetséges mintázatok közül ötöt figyeltek meg a vizsgált nyelveken: 1. a beszélők mind a csere, mind az ismétlés esetében a szó felismerhető befejezettsége előtt kezdeményezik a javítást (japán); 2. a beszélők mind a csere, mind az ismétlés esetében a szó felismerhető befejezettsége után kezdeményezik a javítást (mandarin, sochiapam chinantec); 3. a beszélők egyáltalán nem mutatnak preferenciát a javításkezdeményezés helyének tekintetében (bikol); 4. a beszélők az ismétlés esetében a késői, a csere esetében pedig a korai javításkezdeményezést preferálják (angol, indonéz); 5. a beszélők a korai javításkezdeményezést részesítik előnyben a csere műveleténél és semmilyen preferenciát nem mutatnak ismétlés kezdeményezésekor (finn). A vizsgált nyelvek tehát változatos képet mutatnak, Foxék azonban az univerzális mintázatok jelenlétét hangsúlyozzák, a változatosságot pedig annak tulajdonítják, hogy a nyelvspecifikus jellemzők¹⁷ időnként elfedik e mintázatokat. Az öt mintázat valóban azt mutatja, hogy az ismétlésre inkább késői, a cserére pedig korai javításkezdeményezés jellemző. Az eddigi vizsgálatok (Fox et al. 2009) szerint nemcsak a javítási művelet típusa, hanem egy másik változó, a szóhossz is befolyásolja a javításkezdeményezés helyét.

3.2. A javításkezdeményezés helye és a szóhossz

A Fox és munkatársai által vizsgált hét nyelvben az egyszótagú szavak esetében többnyire a felismerhető befejezettség után történt javításkezdeményezés, a többszótagú szavakban pedig – egy nyelv kivételével – a felismerhető befejezettség előtt. A kétszótagú szavak esetében a legtöbb nyelvben nem mutatnak preferenciát a beszélők a javításkezdeményezés helyét illetően. Mindez azt jelenti, hogy azokban a nyelvekben, amelyekben a beszélők főleg egyszótagú szavakban javítanak (sochiapam chinantec, mandarin, angol), a javításkezdeményezés többnyire a felismerhető befejezettség után történik, azokban pedig, ahol a javítások többsége többszótagú szavakban fordul elő (japán), a

---

¹⁷ Ilyen nyelvspecifikus jellemző például az, hogy az adott nyelvben a funkciószavak általában megelőzik vagy követik-e a tartalmas szavakat. A tanulmány további részében erről még esik szó.

javításkezdeményezés leggyakrabban a felismerhető befejezettség előtt következik be (Fox et al. 2009: 100).¹⁸

Minderre a szerzők többféle magyarázatot kínálnak. Az egyszótagú szavakkal kapcsolatban megjegyzik, hogy esetükben gyakran azért történik a javításkezdeményezés a felismerhető befejezettség után, mert a beszélők sokszor csak akkor döntenek a javításkezdeményezésről, amikor már bizonyos mértékben túljutottak a szón. Az egyszótagú szavakat ezért gyakran már befejezettnak tekinti a hallgató, mire ez a döntés megszületik (Fox et al. 2009: 100). A gyakoribb funkciószavak sokszor fonológiailag redukáltak (vö. Jurafsky et al. 1998), ami nehezebbé teszi a korai javításkezdeményezést. Az ismétlések halasztó funkciója szintén a késői javításkezdeményezést támogatja. Vannak olyan nyelvek is (mandarin, sochiapam chinantec), ahol a beszélők a szóhosszra való tekintet nélkül szinte mindig a késői javításkezdeményezést részesítik előnyben. Esetükben ez egy rögzült mintázat lehet (Fox et al. 2009: 101).

A többszótagú szavakban történő korai javításkezdeményezésre magyarázatot jelenthet, hogy a beszélő általában csupán egy vagy két konverzációs ütemet akar nyerni a javítással,¹⁹ ehhez pedig nem szükséges a teljes szó produkciója (Fox et al. 2009: 101). Fox és szerzőtársai szerint a cserékben megjelenő korai javításkezdeményezést az indokolja, hogy ez a javítástípus általában tartalmaz szavakat érint, és a tartalmaz szavak a vizsgált nyelvek többségében általában hosszabbak. A tanulmányban ugyanakkor azt az indokot is megtalálhatjuk a többszótagú szavakban előforduló korai javításkezdeményezésre, hogy a többszótagú szavak általában tartalmaznak, a tartalmaz szavak között pedig, mivel nyitott szóosztályról van szó, több alternatívát találhat a beszélő bármilyen kontextusban, mint a funkciószavak között (Fox et al. 2009: 103).²⁰ A következőkben megvizsgáljuk, hogy a fenti összefüggések fennállnak-e a magyarban.

4. A javításkezdeményezés helye a magyarban

A fentiek alapján azt feltételeztem, hogy a magyar korpuszban az ismétlések esetében a szó felismerhető befejezettsége utáni, a cserék esetében pedig a szó felismerhető befejezettsége előtti javításkezdeményezések lesznek túlsúlyban. Az 1. táblázat mutatja, hogy a hipotézis beigazolódt. Míg az ismétlések 83%-a késői és 17%-a korai javításkezdeményezéssel valósult

¹⁸ A hét nyelv részletes adatait lásd Fox et al. (2009: 86).

¹⁹ Egy konverzációs ütem kb. egy szótagot jelent (Fox et al. 2009: 96).

²⁰ Ez azonban inkább a javítástípus kiválasztását indokolja, mint a javításkezdeményezés helyét.

meg, ez az arány a cseréknél 61% – 39% a korai javításkezdeményezés javá-
ra. Az egyes kategóriák összehasonlítására itt és a további táblázatoknál is
khi-négyzet próbát²¹ végeztem, melynek eredményeit a táblázatok alatt tűn-
tettem fel. A szignifikáns értékeket minden esetben csillag jelöli.

1. táblázat: *Javításkezdeményezés a magyarban ismétlés és csere esetében
(FB: felismerhető befejezettség)*

	Javításkezd. a FB előtt	Javításkezd. a FB után	Összesen
Ismétlés	69 (17%)	346 (83%)	415
Csere	86 (61%)	56 (39%)	142
Összesen	155 (28%)	402 (72%)	557

$$\chi^2 = 101.69^*, \text{ d.f.} = 1, p = .000$$

Láthatjuk, hogy az elemszámok eloszlása nem véletlenszerű, a javítási műve-
let interakciós funkciója és a javításkezdeményezés helye szoros összefüg-
gésben áll egymással. A magyarban tehát a nyelvspecifikus jellemzők nem
fedik el azt az univerzális mintázatot, amely a javítási műveletek interakciós
funkcióiból ered. Ahhoz azonban, hogy a javításkezdeményezés helyéről
differenciáltabb képet nyerhessünk, a javítási művelet típusán túl érdemes a
javított szegmentum szintaktikai osztályát és a szóhosszt is beemelnünk a
vizsgálatba. A korábbi elemzések megmutatták, hogy ismétlést leggyakrab-
ban funkciószavakban (Gyarmathy 2009, Németh 2012) és egyszótagú sza-
vakban (17), cserét pedig többszótagú szavakban és tartalmas szavakban
(Németh 2012) alkalmaznak a magyar beszélők (18).

(17) (SZTEPSZI2: 712)

A: *most van egy ilyen nagy füstje vagy vagy lángja*

(18) (SZTEPSZI1: 658)

A: *meg hol vannak ilyen kezdő s- ö csoportok*

Ez alátámasztja Fox et al. (2010) predikcióját, miszerint azokban a nyelvek-
ben, amelyek rendelkeznek tartalmas szavakat megelőző funkciószavakkal
(általában azok a nyelvek, amelyekben az ige elöl, illetve közepén van), az
ismétlés műveletében inkább funkciószavak vesznek részt, mivel így a beszé-
lők el tudják halasztani a soron következő tartalmas szót (Fox et al. 2010:

²¹ A khi-négyzet próba annak eldöntésére szolgál, hogy a vizsgált változók között tapasztalható-e
valamilyen összefüggés, vagy véletlenszerű a mennyiségek eloszlása.

A javításkezdeményezés helye és a javítási műveletek a magyarban

2504).²² Ennek alapján azt kell feltételeznünk, hogy a funkciószavakban és az egyszerűtagú szavakban késői, a tartalmas szavakban és a többszótagú szavakban pedig korai javításkezdeményezés lesz jellemző. A 2. táblázat a szintaktikai osztályok eloszlását, a 3. táblázat pedig a szóhossz-kategóriák eloszlását mutatja a javításkezdeményezés helyének tekintetében.

2. táblázat: A javításkezdeményezés helye és a javított szegmentum szintaktikai osztálya a magyarban

	Javításkezd. a FB előtt	Javításkezd. a FB után	Összesen
Funkciószavak	30 (8%)	333 (92%)	363
Tartalmas szavak	125 (64%)	69 (36%)	194
Összesen	155 (28%)	402 (72%)	557

$$\chi^2 = 198.60^*, \text{ d.f.} = 1, p = .000$$

3. táblázat: A javításkezdeményezés helye és a javított szegmentum hossza a magyarban

	Javításkezd. a FB előtt	Javításkezd. a FB után	Összesen
Egyszerűtagú szavak	24 (7%)	330 (93%)	354
Kétszótagú szavak	49 (46%)	58 (54%)	107
Többszótagú szavak	82 (85%)	14 (15%)	96
Összesen	155 (28%)	402 (72%)	557

$$\text{Egyszerűtagú/Kétszótagú: } \chi^2 = 93.84^*, \text{ d.f.} = 1, p = .000$$

$$\text{Egyszerűtagú/Többszótagú: } \chi^2 = 259.34^*, \text{ d.f.} = 1, p = .000$$

$$\text{Kétszótagú/Többszótagú: } \chi^2 = 34.70^*, \text{ d.f.} = 1, p = .000$$

Mind a szintaktikai, mind a szóhossz-kategóriák tekintetében a várakozásainknak megfelelően alakult a javításkezdeményezés helye. Fox és munkatársai, amikor a javításkezdeményezés helyét a szóhossz vonatkozásában vizsgálták (lásd 3.2), megállapították, hogy azokban a nyelvekben, amelyekben leginkább többszótagú szavakban javítanak a beszélők, a javításkezdeményezés általában a szó felismerhető befejezettsége előtt történik, azokban pedig, ahol főleg egyszerűtagú szavakban javítanak, a javításkezdeményezés a

²² Halasztásra pedig azért lehet nagyobb szükség a tartalmas szavak esetében, mert a kategóriát nyitott szóosztályok alkotják, így a tervezés során bármely kontextusban több alternatíva áll a beszélők rendelkezésére, és nagyobb kihívás megtalálni a megfelelőt. Ráadásul az egyes szavak előfordulása tekintetében a tartalmas szavak ritkábbak, mint a funkciószavak (Fox et al. 2009: 103).

felismerhető befejezettség után jellemző (Fox et al. 2009: 100). A magyar az utóbbi csoportba tartozik, ám ebben nem a szóhossz, hanem a szintaktikai osztály játssza a döntő szerepet (Németh 2012), vagyis a beszélők leggyakrabban funkciószavakat ismételnék, és a leggyakoribb funkciószavak jellemzően egyszótagúak a magyarban: (7), (10), (12), (15) és (17).

A kétszótagú szavakban történő javításkezdeményezést tekintve a legtöbb nyelvben semmilyen preferenciát nem mutattak a beszélők (Fox et al. 2009: 100). Ez a magyarról is elmondható. Az azonban, hogy ezt – az előző eredményekhez hasonlóan – a javítási műveletek interakciós funkcióival magyarázzuk, csak akkor lenne lehetséges, ha megközelítőleg ugyanannyi kétszótagú szó venne részt ismétlésben, mint cserében. A 4. táblázatban látható, hogy ez nem így van.

4. táblázat: A kétszótagú szavak eloszlása a javítási műveletek és a szintaktikai osztályok tekintetében

	Csere	Ismétlés	Összesen
Kétszótagú, tartalmas szavak	23 (45%)	28 (55%)	51
Kétszótagú funkciószavak	9 (16%)	47 (84%)	56
Összesen	32 (30%)	75 (70%)	107

$$\chi^2 = 10.72^*, \text{ d.f.} = 1, p = .001$$

Több, mint kétszer annyi kétszótagú szó vesz részt ismétlésben, mint cserében. A táblázatból az is kiderül, hogy – szintén a várakozásainkkal ellentétben – több kétszótagú, tartalmas szó vesz részt ismétlésben, mint cserében. Ennek ellenére a kétszótagú, tartalmas szavak között gyakoribb a korai, mint a késői javításkezdeményezés (5. táblázat).

5. táblázat: A javításkezdeményezés helye a kétszótagú szavakban

	Javításkezd. a FB előtt	Javításkezd. a FB után	Összesen
Kétszótagú, tartalmas szavak	34 (67%)	17 (33%)	51
Kétszótagú funkciószavak	15 (27%)	41 (73%)	56
Összesen	49 (46%)	58 (54%)	107

$$\chi^2 = 17.10^*, \text{ d.f.} = 1, p = .000$$

Ez azt jelenti, hogy a kétszótagú szavakban a javításkezdeményezés helyét illető kiegyenlítettséget a halasztó szerepű funkciószó-ismétlések (késői javításkezdeményezés) ellenpólusaként nem csupán a tartalmas szavak cseréi okozzák (korai javításkezdeményezés), hanem azok a kétszótagú tartalmas szavak is, amelyek ismétlésben vesznek részt, és korai javításkezdeményezés

jellemző rájuk. Ez a csoport több szempontból is kivételnek számít az eddigi eredményeink alapján. Nem támogatja azt a megállapítást, hogy az ismétléseket a magyar beszélők főleg funkciószavakban hajtják végre, és azt a megállapítást sem, hogy az ismétlésekben a magyar beszélők főleg késői javításkezdeményezést alkalmaznak. Ahhoz, hogy jobban szemügyre vehessük e kategóriát, össze kell hasonlítanunk a javítási műveleteket aszerint, hogy milyen természetű problémát kezelnek a javítási mechanizmusban, vagyis mi a szerepük az interakcióban.

5. A javítási műveletek interakciós viselkedése

Ha a javítási műveleteket abból a szempontból jellemezzük, hogy az általuk kezelt probléma hogyan befolyásolja az interakció menetét, meg kell állapítanunk, hogy a csere interakciós szempontból erősebb javítási művelet, mint az ismétlés. Amíg ugyanis az ismétlés – késleltető interakciós funkciójából adódóan – egy potenciális felszíni problémát előz meg, a csere egy már kialakult felszíni problémát orvosol. Az időnyerés érdekében alkalmazott ismétlés éppen azoknak a felszíni problémáknak az elkerülésére szolgál, amelyek cserét eredményezhetnek (például egy szándékolatlan szegmentum produkciója). A javítási műveletek erősségi skálára helyezése valójában az általuk kezelt probléma értékelését jelenti abból a szempontból, hogy az hogyan befolyásolja az interakció menetét. A modell szerint tehát súlyosabb problémának számít egy szándékolatlan szegmentum produkciója, mint az ismétlés által kezelt, a felszínen nem megjelenő problémák (például egy szókeresési folyamat).

Amíg tehát egy tartalmas szót megelőző funkciószó ismétlése előkészíti a tartalmas szó artikulációját, egy tartalmas szó cseréje azt implikálja, hogy az előkészítés nem volt megfelelő. Ha ez az érvelés helytálló, akkor azokban a nyelvekben, amelyekre jellemző, hogy a funkciószavak megelőzik a tartalmas szavakat, azonos nagyságú korpuszban több ismétlésnek kell előfordulnia, mint cserének. Ha megnézzük az eddigi kutatások idevonatkozó eredményeit, azt tapasztaljuk, hogy nem csupán azokban a nyelvekben fordul elő azonos nagyságú korpuszban sokkal több ismétlés, mint csere, amelyekben a funkciószavak és a tartalmas szavak a már említett viszonyban állnak egymással, hanem valamennyi vizsgált nyelvben (6. táblázat).

6. táblázat: Az ismétlés és a csere aránya az eddig vizsgált nyelvekben²³

Nyelv	Ismétlés	Csere	Összesen
angol	111 (76%)	36 (24%)	147
héber	128 (83%)	27 (17%)	155
német	98 (69%)	44 (31%)	142
indonéz	117 (80%)	29 (20%)	146
sochiapam chinantec	185 (92%)	16 (8%)	201
japán	147 (73%)	53 (27%)	200
mandarin	115 (77%)	35 (23%)	150
bikol	162 (88%)	23 (12%)	185
finn	116 (72%)	46 (28%)	162
magyar	415 (75%)	142 (25%)	557

Az ismétlés tehát nagy valószínűséggel univerzálisan preferáltabb javítástípus, mint a csere. A táblázatban az ismétlés nyilvánvaló preferenciáján túl az is szembeűnő, hogy a két javítási művelet közötti különbség mértéke is nagyjából azonos a vizsgált nyelvekben. Vagyis azokban a nyelvekben, amelyekben a funkciószó-ismétlés betöltheti a soron következő tartalmas szó elhalasztásának szerepét (például: angol, héber, német, magyar), a beszélők nem kerülnek el nagyobb mértékben a cserét. Azokban a nyelvekben pedig, ahol a funkciószavak általában a tartalmas szavak mögött állnak (például a japán), a beszélők ugyanolyan mértékben képesek a csere megelőzésére. Ebből arra következtethetünk, hogy nemcsak az ismétlés cserével szembeni preferenciája univerzális, hanem a két javítási művelet egymáshoz viszonyított aránya is. Hogyan lehetséges ez?

Vizsgáljunk meg egy olyan nyelvet, amelyben a funkciószavak általában a tartalmas szavak mögött állnak. A japánban nincsenek főnevet megelőző névelők, illetve prepozíciók, az esetet a főnév után álló esetpartikula (posztpozíció) jelöli. Nézzük, milyen stratégiát alkalmazhatnak a japán beszélők akkor, ha időnyerésre van szükségük. Elhalaszthatják a főnevet úgy, hogy elé egy mutató névmás + esetpartikula komplexumot toldanak be. Ilyenkor az esetpartikula a főnév után opcionálisan újra kitehető (Fox et al. 1996: 205–206):

²³ Az angol, a héber és a német adatok forrása Fox et al. (2010), az indonéz, a sochiapam chinantec, a japán, a mandarin, a bikol és a finn nyelvre vonatkozó adatok Fox et al. (2009) kutatásából származnak, a magyar adatok pedig Németh (2012) eredményei.

(19) (Fox et al. 1996: 205)²⁴

M: .hh *maa sonna::: are ga::: (1.5) u:: meedosan ga*
well like that SUBJ uhm maid SUBJ
nos mint az SUBJ uhm cselédlány SUBJ
iru yoona: ie ya nai kara:,
exist such family be not because
létezik olyan család lenni nem mert
'...because, like, we are not the sort of family to have that, uhm a maid,'
'...mert mi nem az a fajta család vagyunk, akik tartanak cselédlányt'

A soron következő elem késleltetése (a csere elkerülése) a japánban tehát az ismétlésen kívül más stratégiával is megvalósítható, az ismétlés művelete mégis a többi vizsgált nyelvvel azonos arányban fordul elő a nyelvben. Ha felidézzük Fox et al. (2009) hét nyelvre kiterjedő vizsgálatát (lásd 3.1.), szembetűnik, hogy a javításkezdeményezés helyének tekintetében a japán egyike azoknak a nyelveknek, amelyekben az ismétlést tekintve a nyelvspecifikus jellemzők elfedik az univerzális mintázatot: a japánban az ismétlések-nél a szó felismerhető befejezettsége előtti javításkezdeményezés a jellemző. Ez azt jelenti, hogy a japánban azok az ismétlések vannak többségben, amelyekkel a magyarban a kétszótagú szavak javításkezdeményezésével kapcsolatban már találkoztunk. Az ismétlésnek ezt a kategóriáját újraindításnak²⁵ fogom nevezni. Az újraindítás tehát olyan ismétlés, amelynél a javításkezdeményezés a szó felismerhető befejezettsége előtt történik (20).

(20) (SZTEPSZI1: 686)

C: *tesóm edzés után hazajön me ő is ké- kézilabdázik*

A japán beszélők tehát több újraindítást alkalmaznak, mint a szó felismerhető befejezettsége utáni ismétlést, így nagy valószínűséggel az újraindítás műveletével kerülnek el a cserét. Mivel az újraindítás az ismétlés alkatóriája, a 6. táblázat ismétlései az újraindításokat is tartalmazzák. Ez pedig választ ad arra a kérdésre, hogy miért ugyanolyan mértékben preferált az ismétlés valameny-nyi vizsgált nyelvben. A (21) példában egy japán újraindítás látható.

²⁴ A magyar glosszázás a szerzőtől származik.

²⁵ Az újraindítás terminust a megakadásjelenségek szakirodalmában is használják, azokat a megakadásokat foglalja magában, amelyeknél „az aktivált és félig kiejtett szót – rendszerint kis szünet után – ugyanazon szó kiejtése követi.” (Gósy 2004: 13)

(21) (Fox et al. 1996: 207)²⁶ FP: final particle (végpartikula)

M:	<i>tteyuuka</i>	<i>koko</i>	<i>denwa</i>	<i>kaket-</i>	<i>kakete</i>	<i>kite</i>	<i>sa,</i>
	I mean	here	telephone	ca-	call	come	FP
	ért-1SG	itt	telefon	hi-	hív	jön	FP

'I mean, (they) ca- called us here,'
'Úgy értem, itt hívtak minket'

Az újraindítás interakciós funkciója – a szó felismerhető befejezettsége után kezdeményezett ismétlésekéhez hasonlóan – szintén a késleltetés, pozíciója azonban a célszó belsejében van. Vagyis a felszíni probléma lehetősége, amelyet a beszélő az újraindítással igyekszik megelőzni, már a célszó elindítása után, a szó belsejében merül föl. A javítási műveletek interakciós szempontú erősségét ábrázoló skálán ezért erősebb, mint a szó felismerhető befejezettsége után kezdeményezett ismétlés (a továbbiakban a FB utáni ismétlés), de gyengébb, mint a csere, hiszen újraindításkor a beszélő nem produkál szándékolatlan szegmentumot. A skálán tehát az újraindítást a FB utáni ismétlés és a csere közé kell helyeznünk.

Mivel az újraindítás már a célszó belsejében van, azt feltételeztem, hogy a FB utáni ismétléssel ellentétben inkább tartalmas szavakban fog előfordulni (már csak azért is, mert pozicionálisan a cserével állítottam párhuzamba). Eredményeim igazolták ezt: a korpusz újraindításainak 74%-a tartalmas szavakban történt. A cserével való (pozicionális) analógiát a szóhosszra vonatkozó eredmények is indokolják: a korpusz újraindításainak 83%-a két- és többszótagú szavakban fordult elő.

(22) (SZTEPSZI2: 790)

A: *hát én nem azt mondom hogy a mé- média csinál:lja vele ezt amit csinál*

A javítási műveletek interakciós viselkedése alapján felállított erősségi modell, valamint a javítási műveleteknek az eddig vizsgált nyelvekben tapasztalható egymáshoz viszonyított aránya alapján egy preferenciahierarchiát feltételezhetünk a FB utáni ismétlés, az újraindítás és a csere között: a beszélő, ha késleltetni kívánja egy adott szó produkcióját, megvalósíthatja azt a célszót megelőző teljes szegmentum megismétlésével. Ha ezt a halasztást az adott nyelv nem teszi lehetővé (például mert abban a funkciószavak nem előzik meg a tartalmas szavakat), akkor a beszélő inkább újraindítja a célszót, csak hogy elkerülje egy olyan szándékolatlan szegmentum produkcióját, amely cserét tenne szükségessé. Azt is feltételezhetjük, hogy a különböző nyelvekben aszerint tér el a FB utáni ismétlések és az újraindítások egymás-

²⁶ A magyar glosszázás ismét a szerzőtől származik.

hoz viszonyított aránya, hogy milyen mértékben alkalmazható a funkciószó-ismétlés a soron következő tartalmas szó elhalasztására egy adott nyelvben. Míg tehát az ismétlések és a cserék egymáshoz viszonyított aránya nagyjából univerzálisan megegyezik, az ismétlés kategóriáján belül a korai és a késői javításkezdeményezések egymáshoz viszonyított aránya az egyes nyelvek morfoszintaktikai szerkezetének függvénye.

Összefoglalás

A tanulmány megkísérelte a javításkezdeményezés néhány aspektusának feltárását a magyarban. A vizsgálat támogatta azokat a korábbi kutatásokat (Fox et al. 2009), amelyek megmutatták, hogy a javításkezdeményezés – a javítási műveletek interakciós funkcióival összhangban – ismétlésnél a szó felismerhető befejezettsége után, cserénél pedig a szó felismerhető befejezettsége előtt jellemző, és ennek megfelelően egyszótagú szavakban leggyakrabban a szó felismerhető befejezettsége után, többszótagú szavakban pedig a szó felismerhető befejezettsége előtt fordul elő. A magyar azok közé a nyelvek közé tartozik, amelyekben a beszélők főleg egyszótagú szavakban javítanak, így a javításkezdeményezés legtöbbször a szó felismerhető befejezettsége után történik.

A kétszótagú szavakban megjelenő javításkezdeményezéseket tekintve a legtöbb vizsgált nyelvben semmilyen preferenciát nem mutatnak a beszélők (Fox et al. 2009: 100). Ez a magyarról is elmondható. Ennek magyarázataként megállapítható, hogy a magyarban a kétszótagú szavak javításkezdeményezését érintő kiegyenlítettséget a halasztó szerepű funkciószó-ismétlések (késői javításkezdeményezés) ellenpólusaként nem csupán a tartalmas szavak cseréi (korai javításkezdeményezés) okozzák, hanem azok a kétszótagú tartalmas szavak is, amelyek ismétlésben vesznek részt, és korai javításkezdeményezés jellemző rájuk. Az ismétlésnek ez az alkategóriája (melyet újraindításnak nevezünk) behelyezhető abba a modellbe, amelyben a kezelt probléma interakciós szempontú erőssége alapján egy természetes sorrendiséget feltételeztünk a javítási műveletek között.

Mindezek és Fox et al. (2009) eredményei alapján egy preferenciahierarchia állítható fel a szó felismerhető befejezettsége után kezdeményezett ismétlés, az újraindítás és a csere között. E preferenciahierarchia segíthet annak magyarázatában, hogy az ismétlések és a cserék egymáshoz viszonyított aránya a vizsgált nyelvekben megközelítőleg megegyezik. Az is feltehető továbbá, hogy míg az ismétlések és a cserék egymáshoz viszonyított aránya univerzális, az ismétlés kategóriáján belül a korai és a késői javításkezdeményezések egymáshoz viszonyított aránya az egyes nyelvek morfoszintaktikai szerkezetének függvénye.

Hivatkozások

- Auer, Peter 2009. On-line syntax: Thoughts on the temporality of spoken language. *Language Sciences* 31: 1–13.
- Birkner, Karin – Henricson, Sofie – Lindholm, Camilla – Pfeiffer, Martin C. 2010. Retraction patterns and self-repair in German and Swedish prepositional phrases. *InLiSt-Interaction and Linguistic Structures*, No. 46. [<http://www.inlist.uni-bayreuth.de/issues/46/InLiSt46.pdf>]
- Fox, Barbara – Jasperson, Robert 1995. A syntactic exploration of repair in English conversation. In Philip W. Davis (ed.) *Descriptive and Theoretical Modes. The Alternative Linguistics*. Amsterdam, John Benjamins. 77–134.
- Fox, Barbara – Hayashi, Makoto – Jasperson, Robert 1996. Resources and repair: a cross-linguistic study of syntax and repair. In Elinor Ochs – Emanuel A. Schegloff – Sandra A. Thompson (eds.) *Interaction and Grammar*. Cambridge, Cambridge University Press. 185–237.
- Fox, Barbara – Wouk, Fay – Hayashi, Makoto – Fincke, Steven – Tao, Liang – Sorjonen, Marja-Leena – Laakso, Minna – Hernandez, Wilfrido Flores 2009. A cross linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In Jack Sidnell (ed.) *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press. 60–103.
- Fox, Barbara – Maschler, Yael – Uhlmann, Susanne 2010. A cross-linguistic study of self-repair: Evidence from English, German, and Hebrew. *Journal of Pragmatics* 42: 2487–2505.
- Goodwin, Charles 1981. *Conversational Organization: Interaction Between Speakers and Hearers*. New York, Academic Press.
- Gósy Mária 2004. A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. *Beszéd kutatás 2004*. 6–18.
- Gósy Mária 2008. Magyar spontánbeszéd-adatbázis – BEA. *Beszéd kutatás 2008*. 194–208.
- Gyarmathy Dorottya 2009. A beszélő bizonytalanságának jelzései: ismétlések és újraindítások. *Beszéd kutatás 2009*. 196–216.
- Hopper, Paul 1988. Emergent grammar and the a priori grammar postulate. In Deborah Tannen (ed.) *Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding*. Lectures from the 1985 LSA/TESOL and NEH institutes. Ablex Publishing Corporation, Norwood, 117–134.
- Hopper, Paul 1998. Emergent grammar. In Michael Tomasello (ed.) *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates. 155–175.

- Iványi Zsuzsanna 2001. A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125: 74–93.
- Jaspersen, Robert 1998. *Repair after Cut-off*. PhD Dissertation. Boulder, University of Colorado.
- Jefferson, Gail 1974. Error correction as an interactional resource. *Language in Society* 3: 181–99.
- Jurafsky, Daniel – Bell, Alan – Fosler-Lussier, Eric – Girand, Cynthia – Raymond, William 1998. Reduction of English function words in switchboard. In *Proceedings of the International Conference on Spoken Language Processing (ICSLP-98)*. Vol. 7. 3111–3114.
- Lerch Ágnes 2007. Az ismétlés mint az önjavítás eszköze a magyarban. In Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelvelmélet – nyelvhasználat*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 123–130.
- Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm, Norstedts Akademiska Förlag.
- Németh Zsuzsanna 2012. Az ismétlés és a csere interakciós funkciói magyar nyelvű spontán társalgásokban. *Beszédkutatás 2012*. 154–167.
- Rieger, Caroline L. 2003. Repetitions as self-repair strategies in English and German conversations. *Journal of Pragmatics* 35: 47–69.
- Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel A. – Jefferson, Gail 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50: 696–735.
- Schegloff, Emanuel A. 1979. The relevance of repair to syntax-for-conversation. In Thomas Givon (ed.) *Syntax and Semantics*. Vol XII. *Discourse and Syntax*. New York, Academic Press. 261–86.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. Recycled turn beginnings: a precise repair mechanism in conversation's turn-taking organization. In Graham Button – John R. E. Lee (ed.) *Talk and Social Organization*. Clevedon, Multilingual Matters. 70–85.
- Schegloff, Emanuel A. 1997. Third turn repair. In Gregory R. Guy – Crawford Feagin – Deborah Schiffirin – John Baugh (ed.) *Towards a Social Science of Language: Papers in Honor of William Labov*. Vol. 2. *Social Interaction and Discourse Structures*. Amsterdam, John Benjamins. 31–40.
- Schegloff, Emanuel A. 2000. When "others" initiate repair. *Applied Linguistics* 21: 205–43.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*, Vol. 1. Cambridge, Cambridge University Press.

Schegloff, Emanuel A. – Jefferson, Gail – Sacks, Harvey 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53: 361–382.

Függelék

A példákban előforduló konverzációelemzési átírási konvenciók

- (.) mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
- (2.0) megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
- nem* a bal oldali zárójel az átfedés kezdetét jelzi
[*persze*
- .h lélegzetvétel
- .hh hangosabb, hosszabb lélegzetvétel
- a:ha a kettőspont a magánhangzó megnyúlását jelzi
- a kötőjel a megszakítás jele